

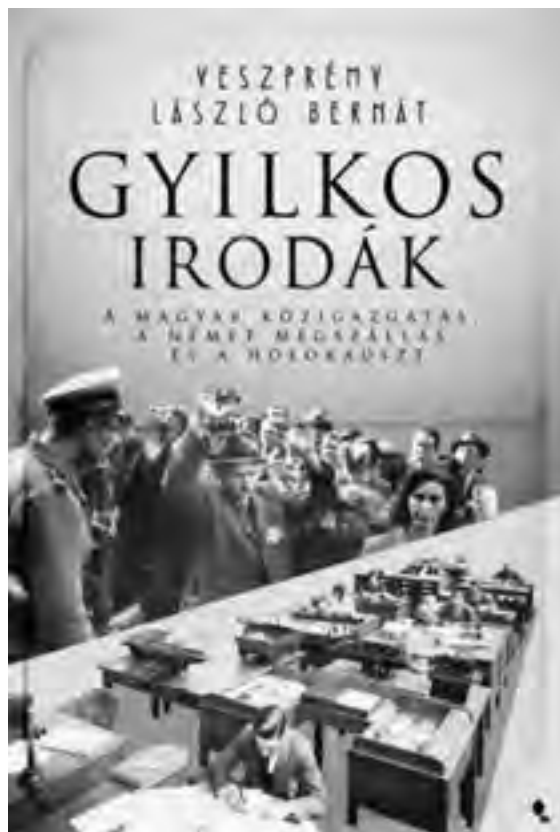
/// Ungváry Krisztián

=== Tabudöntő tételek? ===

Veszprémy László Bernát:

Gyilkos irodák

Budapest, Jaffa, 2019. 278 o.

A magyar holokauszt kérdésköre ugyan sokak által kutatott, de messze nem kellően feltárt terület. Tanulmányozását nehezíti, hogy a magyar holokauszt történetéről korántsem alakult ki politikai konszenzus: példa erre a német megszállási emlékmű vagy a Horthy Miklós felelőssége körüli vita. Emellett a magyar tudományos élet jelentős műhelyei sokáig nem voltak túl nyitottak a holokauszt történetének tanulmányozása iránt.

Témaválasztásával Veszprémy László Bernát emlékezetpolitikai darázfészekbe nyúlt. Nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy a magyar közigazgatás mozgásterét tegye mérlegre a deportálások lebonyolítása kapcsán. Ebből pedig számos dolog következik. Az intellektuális tét, ami munkájával kapcsolatos, nem lehetne nagyobb, és

a szerző előszavában egyértelművé teszi az olvasónak, hogy ezzel a problémával teljesen tisztában is van. Sőt, maga is leszögezi, hogy könyvében „tabudöntő” tételeket kíván az olvasó elé tárni.

Bátran állíthatjuk, hogy a magyar politikai elit és társadalom felelőssége kérdése a xx. századi magyar történelem leginkább vitatott és átpolitizált témaköréhez tartozik. Így minden ezzel kapcsolatos tudományos megállapítás egyúttal akarva-akaratlanul politikai állásfoglalásnak is minősülhet. Mindezt azért kell előre bocsátani, mert egy tudományos munka sohasem légtüres térben születik: Szekfű Gyula száműzött Rákóczi-ról szóló művének jelentőségét nem csupán annak tartalma, hanem a megjelenésekor uralkodó társadalmi közhangulat is adta. Anélkül, hogy a két munkát egymáshoz kívánnám hasonlítani, fontosnak tartom leszögezni, hogy itt is ugyanezzel a problematikával állunk szemben.

Veszprémy könyvének elemzése nem egyszerű feladat. Ugyanis a kötetben több, egymást olykor teljesen kizáró olvasat is szimultán jelenik meg.

= = = Eredmények és kérdések

Először azonban a kötet eredményeiről kell szólni. Veszprémy a magyar eseményeket legalább részben nemzetközi kontextusba helyezve,¹ a nemzetközi szakirodalmat is bizonyos mértékig feldolgozva nyúlt témájához. Hozzá kell tennünk, a magyar holokauszt és ezen belül a közigazgatás működése már számos szerző által vizsgált terület.² Veszprémy sajnálatos módon az ezzel kapcsolatos munkákat rendkívül elnagyoltan tárgyalja, minden bizonnyal azért, mert a „formabontó tézisei” egy alapos tudománytörténeti bemutatás esetén mégsem bizonyulnának formabontónak.

Fontos érdeme annak kimutatása, hogy a német megszállást követő, egyébként sem túl nagy számú leváltás jelentős része nem azért történt, mert az érintettek ne lettek volna hajlandóak végrehajtani az antiszemita intézkedéseket. A népbírószági perek elemzéséről írt fejezete kiváló munka. Könyve elején elárulja konklúziójának két legfontosabb tézisé: az egyik az, hogy a német nyomás csekély mivolta és a szabotálásért járó komoly retorzió hiánya miatt a magyar közigazgatás jelentős mozgástérrel rendelkezett, a másik pedig az, hogy a felelősség nagy része a magyar állam közigazgatását irányító egyének vállán nyugszik.

Ezen a ponton kényelmesen hátra is dőlhetnénk, hiszen mindkét állítás komoly és határozott állásfoglalást is jelenthetne. Veszprémy azonban kötetében sorozatosan saját magával kerül ellentmondásba, és olyan értékelésekre jut, amelyek éppenséggel ellentmondanak fő állításainak.

1 = = Helyenként azonban a nemzetközi kitekintés megbicsaklik. Veszprémy a közigazgatási cserék kapcsán a magyar és a holland helyzetet hasonlította össze. Sajnos azonban ez az összehasonlítás félrevezető, Hollandia ugyanis nem tartozott egy szövetségi rendszerbe Németországgal, és ebből adódóan a közigazgatás helyzete is jelentősen eltért. Reálisabb lett volna, ha Veszprémy a Vichy-Franciaországot hasonlítja Magyarországhoz.

2 = = Például Kádár – Vági, 2005; Kádár – Vági, 2013; Rigó, 2014; Végső – Simkó, 2007; Csósz, 2014; Gulyás, 2014. Sajnálatos módon Veszprémy ezekből a munkákból négyet semmilyen szinten sem hasznosított kötetében, még az irodalomjegyzékben sem említette meg őket.

Az az olvasó, aki úgy gondolja, hogy a magyar közigazgatás túlzott azonosulással végezte munkáját, nem fog csalódni, ha nem olvassa el a 2. fejezetet és az utószó bizonyos állításait. Veszprémy példák tömegével teszi egyértelművé, hogy a magyar közigazgatás túlnyomó többsége proaktívan, lelkesen vett részt a deportálások előkészítésében és lebonyolításában, miközben egyébként a magyar közigazgatás rendkívül komoly önjárással rendelkezett és alapvetően lomha volt – kivéve tehát a zsidóüldözés ügyét. Csak csekély számban kellett leváltásokat eszközölni, ráadásul a leváltások és áthelyezések egy része nem is kötődött a deportálások elutasításához. Ehhez képest viszont az utószóban az áll, hogy a közigazgatás „az eddig elképzelnél kevésbé állt készen” a népiirtásra 1944 tavaszán. Az, hogy mit jelent ez a „kevésbé”, kik azok a szerzők, akikkel Veszprémy vitatkozni kíván, homályban marad. Ráadásul ugyanott írja Veszprémy azt is, hogy logikusnak tűnik az a feltételezés, hogy a németek valamennyivel kevesebb zsidóval is beérték volna! Az állítással messzemenően egyetértek, azonban amennyiben a magyar közigazgatás lomha volt, nem igazán állt készen a deportálásra, és a németek kevesebb zsidóval is beérték volna, akkor értelmezhetetlen a deportálás minden várakozást felülmúló gyorsasága és alaposága.

Az az olvasó, aki annak megállapítását tartja fontosabbnak, hogy a magyar közigazgatás „kiemelkedően nagy részét cserélték le a német megszállást követően”, elégedett lehet, amíg a 20. oldalról nem lapoz át az 53. oldaltól kezdődő fejezethez, amely éppenséggel azt bizonyítja, hogy (mint ahogyan azt már említettem) a leváltások egy részének nem volt köze az érintett esetleges filozemitizmusához, és egyébként is, „az új kinevezések száma önmagában így sem tekinthető számottevőnek”.

Az az olvasó, akihez az az értelmezés áll eleve közelebb, hogy a magyar közigazgatás csupán a hagyományos kötelességtudattal és a kapott parancs iránti engedelmességgel hajtotta végre a deportálási és gettósítási utasításokat, a 20–22. oldalon megnyugodhat. Veszprémy biztosítja az olvasót, hogy az ezzel ellentétes, de általa nem nevesített és ezért nem is ellenőrizhető vélemények³ csupán a fajelméleten nevelkedett náci elkövetőktől lettek kritikátlanul átvéve. Amennyiben viszont így van, akkor a Veszprémy szerint lomha közigazgatás miért végzett mégis általa is elismerten teljes munkát vidéken néhány hét alatt? Erre a szorongató kérdésre (amire két bekezdéssel előbb már utaltam) sem itt, sem másutt nem kapunk választ.

Az az olvasó, aki abból indul ki, hogy a német megszállók nem ütköztek komolyabb nehézségekbe, szintén elégedett lehet addig, amíg nem olvassa el az utószót. Veszprémy rengeteg példát hoz fel a kollaborálásra, ugyanakkor az utószóban az áll, hogy „az általánosan ismertnél több példája is volt a fegyveres ellenállásnak vagy az arra irányuló szervezkedésnek”. Ehhez képest egyetlen példát sem tud felhozni

3 = Saját kutatási tapasztalataim alapján kijelenthetem, hogy Veszprémy állítása nemcsak hamis, hanem igencsak inszINUATÍV is: ugyanis úgy néz ki, mintha azt állítaná, hogy a holokauszt kutatásban létezne olyan irányzat, amely a náci tömeggyilkosok magyarázatainak szolgái átvételéből állna. Ezt aligha gondolhatja komolyan.

ilyenekre, ami nem is csoda, hiszen a pártállami történetírás nagyítóval kereste az összes olyan esetet, amit fel lehetett fűjni az antifasizmus bizonyítására. Eleve problematikus az olyan megfogalmazás, hogy „általánosan ismert”: az olvasók 99%-a feltehetően egy ilyen esetet sem tud fejből, aki pedig megnézi a szakirodalmat, az összesen öt olyan „incidenst” talál, amely a német megszállási hadművelettel kapcsolatos, ezek zöme azonban egyetlen halálos áldozattal sem járt. Veszprémy szerint létezett a német megszállás után partizánmozgalom (dacára annak, hogy a német megszállók nem tudtak róla), de ennek kapcsán egy olyan kéziratára hivatkozik, ami még nem jelent meg, így az olvasó nem tudja ellenőrizni az állítást.

Ráadásul az utószóban mindezek mellett az is áll, hogy az ország „egyes részterületeken – így a zsidókérdés terén – kiemelkedő önjárást gyakorolt”, miközben Veszprémy szerint tévesek azok a jelzők, amelyek szerint a közigazgatás „precíz” és „túlbugzó” lett volna. Miután oldalakon keresztül olvashattuk annak bizonyítását, hogy a közigazgatásnak „kiemelkedően széles mozgástere volt a zsidóellenes intézkedések megtagadására”, és ez „nem vont maga után számottevő retorziót”, a szerzőnek zárásként annyira futja, hogy a közigazgatás „tettetárs volt egy népirtásban”. Mindez annak tükrében, hogy a holokauszt leggyorsabb és leginkább totális deportálási folyamata épp Magyarországon zajlott le, a 200 000 magyar közszolgáival szemben csupán Eichmann és mintegy ötven munkatársa, valamint három német rendőrzászlóalj volt közvetlen vagy közvetett részese a deportálások lebonyolításának, kissé vérszegény és a tudomány által már régen kimondott (Veszprémy ígérete szerint viszont „tabudöntőgető”) állásfoglalás. Egyetlen komolyan vehető történész sem állította azt, hogy a közigazgatás semmilyen módon sem vett volna részt a népirtásban, így az az állítás, hogy a közigazgatás is „tettetárs” volt, legfeljebb a jelenleg hivatalos emlékezetpolitikába belezavarodott⁴ olvasó számára lehet tabudöntőgető. Ráadásul a végkövetkeztetés igazából érthetetlen. Amennyiben ugyanis kiemelkedő volt az önjárás és a mozgástér, de a közigazgatás mégsem volt precíz és túlbugzó, akkor hogyan sikerült Budapest kivételével a magyar vidéket néhány hét alatt gyakorlatilag 100%-ban zsidótlanítani, miközben hasonló sebességű deportálás a holokauszt történetében sehol másutt sem fordult elő?

= = Erőltetett rekonstrukció

A kötet nagy problémája, hogy Veszprémy finoman szólva is pontatlanul rekonstruálja azokat a tudományos állításokat, amelyeknek cáfolatát nyújtani kívánja. Szerinte „a szakirodalom korábban azt feltételezte, hogy a magyar közigazgatás eleve népirtásra nevelt” (másutt: a „magyar közigazgatás gyilkos antiszemita világnézete” kifejezés szerepel). Szerencsére ehhez az abszurd állításhoz a szerző hosszabb lábjegyzetet is fűzött. Az abban felsorolt hivatkozások azonban egyáltalán nem azt bizo-

⁴ = = Lásd a német megszállási emlékmű ügyét vagy Horthy Miklós visszatérő méltatását a nyilvánosságban.

nyítják, mint ami az állításban van. Kádár Gábor és Vági Zoltán idézett művében⁵ nem általában a közigazgatásról, hanem Endre Lászlóról van szó, a másik három műben⁶ pedig nem annak bizonyítása történik kísérlet, hogy a magyar közigazgatás „eleve népirtásra nevelt” – ilyesmit tudományos publikációban még senki sem állított –, hanem arra, hogy a közigazgatás az antiszemita intézkedések esetében hatékonyan és gördülékenyen működött.

Veszprémy sajnos sokszor kreál olyan állításokat, amelyeket a tudományos életben senki sem tett. Megtudhatjuk tőle például, hogy téves az az állítás, amely szerint „a magyar közigazgatás teljes egészében szélsőségesé vált”. Sokat gondolkodtam, de ilyen kijelentésre még publicisztikában sem tudok visszaemlékezni.

Veszprémy látszólag törekszik a kérdés historiográfiájának bemutatására, azonban a lényegét elkeni vagy meghamisítja. Azt állítja, mintha Magyarországon létezett volna olyan tudományos vélemény, amely szerint a „népirtó antiszemitizmus a magyar nacionalizmusba” lett volna kódolva. Az ezzel kapcsolatos lábjegyzet azonban nem egy magyar műre hivatkozik, hanem a tudományos berkekben egyöntetűen komolytalannak értékelt Daniel Jonah Goldhagen munkájára, amely a magyar antiszemitizmussal kapcsolatban semmilyen állítást nem fogalmaz meg.

Érdekes lett volna megtudni, kik azok a szerzők, akik Veszprémy szerint „meghatározott kényszerpályát vizionálnak” az események kapcsán. Ehhez az állításhoz is tartozik lábjegyzet, ebből megtudhatjuk, hogy szerző Kovács András „A magyar intencionalizmus” című tanulmányára gondol, amely szerinte „a hazai szélsőségesen intencionalista érveket” mutatja be. A baj csak az, hogy Kovács András nem ezt teszi, hanem az összes rendszerváltás után publikáló releváns szerző munkáját elemzi, ráadásul többször utal arra is, hogy szempont kérdése, hogy melyik vélemény funkcionista és melyik intencionalista. Lehet egyes nézeteket szélsőségesnek értékelni, de akkor ezt nyíltan ki is kellene mondani, hogy a minősítés miért és mely nézetekre vonatkozik.

Csekélység, de jellemző Veszprémy módszereire, ahogyan „makacs legenda”-ként említi, hogy a Tiszántúlt és Kárpátalját nem szállták meg német csapatok, miközben ennek az ellenkezője igaz, és a „legendák” (sic!) forrásaként a „Mesterterv?” címmel megjelentetett tanulmányomra hivatkozik. Azonban a tanulmányban éppenséggel az áll, hogy a német biztonsági rendőrség néhány tucat főből álló parancsnokságai települtek ezekre a területekre. Ennél nagyobb német jelenlétet viszont Veszprémy sem mutat ki,⁷ így megállapítható, hogy saját maga által épített légvárakkal hadakozik. Ugyanezt teszi, amikor azt adja a számba, mintha szerintem a ma-

5 = = Kádár – Vági, 2013.

6 = = Ságvári, 1994; Laczó é. n.; Ránki, 1978.

7 = = Leszámítva Kárpátalját, ahol 1944 májusára már csakugyan komolyabb német egységek érkeztek, de ezek nem mint megszálló alakulatok, hanem mint az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport (XI. hadtest) mögöttes alakulatai kerültek ide, a front ekkor már ugyanis a Kárpátok előterében húzódott.

gyar hatóságok „bármikor” nemet tudtak mondani a deportálásokra. A Veszprém által megadott hivatkozás helyén azonban még csak ezzel rokon értelmű szó sem szerepel. Csupán annyit írok, hogy Kárpátalján a magyar hatóságok a német deportálási követeléseket először meg tudták akadályozni – és a tanulmány maga is azzal zárja a kérdést, hogy a magyar fél minimális koncessziója a német deportálási követelésekre egy kibővített „idegenrendészeti akció”, azaz néhány tízezer főt érintő deportálás lehetett volna. Magyarán: szó sincsen arról, hogy azt állítottam volna, hogy a magyar fél 1944-ben mindenféle deportálást meg tudott volna akadályozni. Ugyanilyen csúsztatás, amikor Veszprém úgy tesz, mintha szerintem a németek „lényegében nem követelték a zsidók deportálását Magyarországról”. Ehhez képest kötetben a Veszprém által megadott oldalon az szerepel, hogy a német fél Horthytól 50 000 zsidó munkás kiszállítását követelte.

Nem szeretnék azokhoz a recenzensekhez csatlakozni, akik egy kötet pontatlanságaiból abszolutizálnak ítéleteket. Mindenkielőfordulhat, hogy eltéveszt oldalszámokat, vagy félrenéz, amikor egy dokumentumot idéz. Nyilván egy idő után a mennyiség minőségbe csap át,⁸ de Veszprém ilyen jellegű tévesztései nem lennének perdöntőek akkor, ha tézisei egyébként kiállnának a tudományos értékelés próbáját. Az viszont sokkal inkább aggályos, amikor jól hangzó állítások érdekében a szerző gyakorlatilag megerőszakolja a forrásokat. Példa erre Basch Ferenc Volksbund-vezető ügye. Veszprém azt állítja, hogy a népbíróság rendelkezett azokkal a beszédekkel, amelyekben Basch a zsidók „kiirtását” követelte. Mindehhez forrásként a szerző a *Népbírósági Közlöny*t adja meg. Amennyiben Veszprém a Basch-per anyagát elolvasta volna, vagy legalább azokat a tanulmányokat elolvasta volna, amelyek erről a perrel születtek,⁹ akkor tudhatta volna, hogy Basch ilyet nem mondott,¹⁰ és az ítéletben sem szerepel, hogy ilyet mondott volna. Basch nyilvánvalóan egy boszorkányüldözés első számú céltáblájaként mindenféle rágalmat el kellett hogy viseljen, és a *Népbírósági Közlöny*ről tudható, hogy a tények felvizezésében még annál is jóval messzebb ment, mint maguk a népbíróságok. Miért használ akkor Veszprém az ügyben egy olyan forrást, amiről egyébként is tudható, hogy teljesen megbízhatatlan, különösen akkor, amikor a kérdésnek van általánosan elfogadott szakirodalma? Mindez inkább arra bizonyíték, hogy szerzőnek először egy preconcepciója volt a kérdésben, és a források valójában csak díszletek annak alátámasztásához.

8 == Ebből a szempontból tanulságos Karsai László recenziója, Veszprém erre adott válasza és Karsai viszontválasza. Lásd Karsai, 2019a; Veszprém, 2019b; Karsai, 2019b.

9 == Seewann–Spannenberger, 1999; Tilkovszky, 1996.

10 == Basch személyisége nem volt problémák nélküli, de figyelembe véve, hogy Himmler rendkívül elégedetlen volt vele és a letartóztatását fontolgatta, ráadásul Baschnak titokban zsidó élettársa volt, akit válása után is védelmében tartott, több empátiát érdemelt volna.

= = Tettestárs egy népirtásban?

A kötet belső feszültségeit leginkább talán a már többször említett „tettestárs egy népirtásban” tézis mutatja. Veszprémy (helyesen) megkísérli ezt a tettesi minősítést relativizálni, hiszen maga a „népirtás” és a népirtáshoz vezető logisztikai segítségnyújtás nem ugyanaz. A magyar közigazgatás messze túlnyomó többségének egészen biztosan nem jutott eszébe az, hogy saját hatáskörén belül tömeggyilkosságot hajtson végre. Ilyet a tudományos életben eddig senki sem állított. Veszprémy ezen a ponton tehát „tabudöntő” is lehetne, ha ez a tabu a közigazgatás felelősségével kapcsolatban létezne, és ha nem írná maga is másutt azt, hogy a közigazgatást nem népirtásra kondicionálták, és a többség alapvetően végrehajtóként fogta volna fel saját szerepét.

A tettestársi minőség alapvetően annak fényében is értékelhető, hogy az elkövető mennyiben volt tudatában tettei következményének. Veszprémy szerint mivel a közigazgatás belső kommunikációja szerint a zsidókat „ismeretlen helyre” szállították és az embereket „munkára” vitték, ez azt bizonyítja, hogy még a deportálások fő szervezői sem voltak tisztában a deportálások valós céljával. Ez az értékelés azonban több szempontból is súlyos tévedés. Egyrészt azért, mert a deportálások célja elsősorban a kényszermunka (és az ezáltal történő megsemmisítés) volt, csak azokat gyilkolták meg azonnal, akik nem voltak munkaképesek – így a munkára szállítás általában nem teljes hazugság, hanem az igazság egy része, és nem cáfolja azt, hogy az érintettek végső soron halál várt. Abból, ahogyan az elszállítás történt (például az érintettek személyi okmányainak elégetése a bevagónirozásokor) és abból, amit a nyilvánosság előtt amúgy is tudni lehetett, logikai úton egyébként nem volt nehéz kikövetkeztetni azt, hogy a deportálás a munkaképtelenek számára halálos fenyegetést jelentett. Ne felejtjük el, hogy Hitler nyilvánosság előtti kijelentései,¹¹ a magyar megszálló csapatok holokauszttal kapcsolatos közvetlen tapasztalatai¹² és a Magyarországra menekülő lengyel zsidók ezrei bőven elég fogódzót jelentettek a kérdésben. Másrészt pedig úgy tűnik, mintha Veszprémy elfelejtené azt, hogy mivel Auschwitz léte titkos birodalmi ügy volt, még a koncentrációs tábor nevét sem írták le – ettől azonban még minden Kassán szolgálatot teljesítő hivatalnok tudhatta, hogy a vonatok oda mennek, annál is inkább, mert a vonatok német kíséző személyzete mindig Auschwitzból jött vissza Kassára, és – ahogyan ez diplomáciai iratokból is tudható¹³ – útközben vagy legkésőbb a kassai vasúti restiben továbbadta sajátos úti élményeit az ottani közönségnek.

Veszprémy sajnos nem ír a „mit lehetett tudni” kérdés pszichológiai aspektusairól, holott ez adhat magyarázatot arra, hogy miért nem okozott problémát a vég-

11 = = Például Hitler 1939. január 30-i, sajtóban is megjelent beszéde, amelyben azt jövendölte, hogy egy új világháború kitörése a zsidó faj európai megsemmisítését fogja jelenteni.

12 = = Lásd pl. Ungváry, 2015; Fóris, 2014.

13 = = Egy példa erre Ránki et al., 1968: 680. sz. dokumentum, 863.

rehajtók számára a deportálás. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az apolitikus vagy csak enyhén antiszemita résztvevők tudatosan nem vettek volna részt egy népirtásban, mert ez az emberi lelkiismerettel nem összeegyeztethető. Éppen ezért szervezték a népirtást olyan munkamegosztással, hogy csak a legkevesebb végrehajtónak kelljen közvetlenül látnia cselekedetei következményét. A túlnyomó többség azzal csaphatta be magát, hogy csak egy közigazgatási akció részese. Az állam pedig mindent megtett annak érdekében, hogy az érintettek ne kelljen felelősnek éreznie magát azért, ami a „közigazgatási akció” után történik. A 437 ezer, 1944 júliusáig deportált magyar zsidó kapcsán azok száma, akik részt vettek abban a döntési helyzetben, amikor eldőlt, hogy az érintettek gázkamrában pusztuljanak el, még akkor is csak néhány száz fő, ha ebbe mindenkit beleszámolunk, kezdve azoktól, akik az auschwitzi rámpán tartózkodtak, vagy a Zyklon-B dobozokkal érintkezésbe kerültek. Ehhez képest legalább 200 000 magyar hivatalnok vett részt abban a folyamatban, ami az érintetteket a rámpáig juttatta, de ők becsaphatták magukat azzal, hogy csak hivatali kötelességüket teljesítik.

A „mit lehetett tudni” kérdés fókuszában elsősorban maga Horthy Miklós áll. Személyének értékelése *pars pro toto* mutatja azokat a problémákat, amelyek a kötetten végighúzódnak. Veszprémy nagyon helyesen leszögezi, hogy nem az a kérdés, hogy Horthy szomorúan vagy örömmel járult hozzá a deportálásokhoz, hanem az, hogy ehhez hozzájárult. Felelős államférfi ugyanis még százezrek kényszermunkára hurcolását sem engedheti meg. Ezután azonban Horthy mosdatása következik, amennyiben azt olvashatjuk, hogy máig lezáratlan az a vita, hogy Horthy mit tudott a zsidók sorsáról, „ugyanis nem rendelkezünk egykorú, Horthytól származó dokumentummal, amelyben nyíltan kimondaná, mikor értesült a magyarországi deportálások céljáról”. Ezzel a logikával az a baj, hogy ilyen dokumentummal Hitler esetében sem rendelkezünk,¹⁴ komolyan vehető történész mégsem vonja kétségbe, hogy Hitler pontosan tájékozott volt az eseményekről. Egyébként értelmetlen az a kérdés, hogy bizonyíthatóan tudta-e Horthy a magyar deportálások célját, ha egyébként bizonyítható, hogy a német zsidópolitika céljaival általánosságban tisztában volt. Erre bőven van bizonyíték, és Horthy saját emlékirataiban egy 1944 eleji álláspontját rekonstruálva maga is beismeri, hogy „az úgynevezett német kurzus [...] legkevésbé sem vált vonzóvá amiatt, hogy a zsidókérdés hírhedt »végleges megoldását« is magában foglalta, vagyis más szóval hozzájárulásunkat követelte 800 000 zsidó kiirtásához. Én magam szóval és írásban is igyekeztem Hitlert meggyőzni, és elébe tártam, hogy az erőszakos »megoldás« nemcsak a rendet és jogbiztonságot ássa alá, nemcsak az erkölccsel és az emberiséggel összeegyeztethetlen, hanem a termelésben

14 = = Leszámítva az olyan, egyébként teljesen egyértelmű megnyilvánulásokat, mint amikor 1943 áprilisában a klessheimi kastélyban Ribbentrop Hitler előtt Horthy azon felvetésére, hogy a zsidókat mégsem gyilkolhatja meg, azt felelte, hogy a zsidókat meg kell semmisíteni vagy koncentrációs táborokba zárni.

is zavart idézne elő.”¹⁵ A szöveg egyértelművé teszi, hogy Horthy „végleges megoldáson” már 1944 februárjában is a fizikai megsemmisítést értette – anélkül hogy az auschwitzi jegyzőkönyvet olvasta volna. Ezen túlmenően pedig fordított a helyzet ahhoz képest, mint amit Veszprémy állít: míg arra sok bizonyíték van, hogy Horthy tudott arról, hogy Hitler a nem munkaképes zsidóságot megsemmisíti, addig azok, akik ennek ellenkezőjét állítják, semmilyen bizonyítékot nem tudtak felhozni az előbbieket cáfolására.

A kötet szerint a magyarországi holokauszt eseményei nem voltak erőszakosabbak, mint a nyugati országokban – ez az állítás azonban nem lehet igaz, hiszen ott sem hüvelyi motozás (amiről egyébként a kötet nem túl sokat ír),¹⁶ sem „pénzverde” jellegű kihallgatások nem voltak általánosak a vonatra rakás előtt, mint ahogyan a heringként vagonba zsúfolás, a jegygyűrűk lehúzóztatása a vonatra taszigálás előtt és a személyi okmányok látványos elégetése, illetve a deportálást ünneplő, „Te Deum” jellegű katolikus szentmise¹⁷ mondatására sem ismertek példák – szemben a magyar esetekkel.

Veszprémy szerint a magyar közigazgatás aktív közreműködése nélkül is rész-sikereket érthettek volna el a német megszállók, a magyar zsidóságra nézve hasonlóan (!) tragikus következményekkel. Kötete – és az eddigi holokauszt kutatások – éppenséggel ennek ellenkezőjét bizonyítják. Maga Veessenmayer is többször kijelentette, hogy a deportálást alapvetően a magyar hatóságoknak kell lebonyolítani, és az a három német rendőrszázaló, amely Magyarországon állomásozott, képtelen lett volna néhány hónap alatt gettósítani és vagonba terelni félmillió zsidót. Ez a létszám arra volt csak elég, hogy Kassától Auschwitzig biztosítsák a vonatok őrzését, és a nyolc legnagyobb városban, illetve Budapesten szerény méretű parancsnokságokat hozzanak létre. A német fél arra képes volt, hogy néhány internálótábor vagy kisebb gettót kiürítsen és néhány ezer embert elhurcoljon, de egy nagyvárossal egyedül már nem boldogult volna. A Veszprémy által használt „hasonlóan” kifejezés viszont nem más, mint annak szuggerálása, hogy a zsidók számára végül is mindegy volt, hogy a magyar közigazgatás hogyan jár el!

A kötet helyenként teljesen félreértelmezi az állami szervek működését. Példa erre, amikor azt írja, hogy a törvényhozás csak ritkán tett javaslatot zsidók kitelepítésére, de a közigazgatás ezt is megakadályozta. Ennek kapcsán a szegedi közgyűlés által 1942-ben megszavazott kitelepítési javaslatra célzott. Az állítással azonban több probléma is van. Először is az, hogy a megyei, illetve városi közgyűlés nem a törvényhozás, hanem a közigazgatás része, mivel nem hoz törvényeket. Pontos neve ezért csak „törvényhatóság”. Másodszor az a probléma, hogy nemcsak a szegedi,

15 = = Horthy, 1990: 276.

16 = = Mindez azért is igen szomorú, mert mutatja, hogy szerző mennyire szelektíven használja a rendelkezésre álló szakirodalmat, amelyben az ilyen jelenségek bőséges leírása olvasható.

17 = = Lásd Holtzer, 2004.

hanem bizonyíthatóan Kassa, Szeged, Ungvár, Kaposvár, Szombathely városa és Bihar, illetve Baranya megye közgyűlése is megszavazta ezt a javaslatot (források hiányában nem állapítható meg, hogy még milyen törvényhatóságok csatlakoztak). Így nem „ritka”, hanem kifejezetten gyakori esetről van szó. Harmadszor a törvényhozás, azaz az országgyűlés sem ritkán tett ilyen javaslatot, hanem gyakran. Már az 1939. évi IV. törvény (II. zsidótörvény) 22. §-ában is szerepelt, hogy az intézkedés egyik célja a kitelepítés. Serényi Miklós, Budinszky László, Szögi Géza, Reményi-Schneller Lajos, Ilovsky János több ilyen javaslatot terjesztett elő. Negyedszer pedig félrevezető, hogy a „közigazgatás” akadályozta meg ezeket a javaslatokat. A megakadályozás érdeme ugyanis a miniszterelnöké, Kállay Miklósé, aki ezt az általa kinevezett főispánok útján érvényesítette, de nem általában a „közigazgatásé”. Természetesen a főispánok is a közigazgatás részei voltak, ugyanúgy, mint a megyei vagy városi közgyűlés, azonban lényeges különbség, hogy utóbbi testületet alulról választották, míg előbbit a kormányzat jelölte ki.

= = = Összegzés

Az olvasóban ezek után bizonyára felmerül az a kérdés, hogy mi az oka a kötet ennyire látványos ellentmondásainak és zavarainak. Tartalmilag sajnos a munka nem sokban különbözik a holokauszt emlékezetének azon irányzatától, amelyben remekül megfér egymás mellett Wass Albert és Márai Sándor. Másképp megfogalmazva: a recenzensnek az a benyomása, mintha a kéziratban egyszerre két szerző is dolgozott volna: egy történész és egy viktimológiában érdekelt politikai publicista. Előbbi vitatható módon, de legalább igyekezett feltárni a téma forrásait. Utóbbi viszont minden olyan ponton, ahol mai emlékezetpolitikai diskurzusok merülhetnek fel, mindent megtett annak érdekében, hogy tompítsa a magyar felelősség kérdését. Hozzá kell tennem: külön-külön mindkét olvasat legitim lehetne abban az esetben, ha azt a szerzője konzekvensen vinné végig, és egyértelművé tenné írásának műfaját és célját. Egymással összekeverve azonban sem a történetírói, sem az emlékezetpolitikai cél nem valósulhat meg: ezek kölcsönösen kioltják egymás. Így nem marad más, mint a kétségbeesett és dezorientált olvasó, aki a kötet tanulmányozása után sem tudja eldönteni, hogy vajon mit akart a szerző valójában ezzel a jobb sorsra érdemes művel.

=== Hivatkozott irodalom ===

Csósz, 2014

Csósz László: *Konfliktusok és kölcsönhatások: zsidók Jász-Nagykun Szolnok megye történetében*. Szolnok, MNL Jász-Nagy-Szolnok Megyei Levéltára.

Fóris, 2014

Fóris Ákos: Holokauszt a nyugati megszálló csoport területén. In: Barta Tamás – Krausz Tamás (szerk.): *Az antiszemitizmus történeti formái a cári birodalom-ban és a Szovjetunió területein*. Budapest, Russica Pannonicana, (Ruszisztikai Könyvek, xxxix.). 152–173.

Gulyás, 2014

Gulyás Éva: A holokauszt és a közigazgatás Magyarországon. Általános értékelés és esettanulmány. *Acta Humana*, 2. sz. 51–67.

Holtzer, 2004

Holtzer Lóránt: Mindszenty vitatott hónapjai Veszprémben. *Beszélő*, július–augusztus. 114–124.

Horthy, 1990

Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Kádár – Vági, 2005

Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Kádár – Vági, 2013

Kádár Gábor – Vági Zoltán: *A végső döntés*. Berlin–Budapest–Birkenau. Budapest, Jaffa Kiadó.

Karsai, 2019a

Karsai László: *Kitalált ellenfél*.

<https://magyarnarancs.hu/konyv/kitalalt-ellenfel-124517>

(Utolsó letöltés: 2020. február 17.)

Karsai, 2019b

„Az igazság feltárására törekszem”. Karsai László válasza Veszprémy László Bernátnak. <https://neokohn.hu/2019/12/05/az-igazsag-feltarasara-torekszem-karsai-laszlo-valasza-veszpremy-laszlo-bernatnak/>

(Utolsó letöltés: 2020. február 17.)

Laczó, é.n.

Laczó Ferenc: *The Radicalization of Hungarian Anti-Semitism until 1941* (kézirat)

Ránki et al., 1968

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Ránki, 1978

Ránki György: *1944. március 19.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Rigó, 2014

Rigó Róbert: *Elitváltások évtizede Kecskeméten.* Budapest, ÁBTL–Kronosz Kiadó.

Ságvári, 1994

Ságvári Ágnes: Parancsra tették? Közigazgatás, őrségváltás, törvénytisztelő állampolgárok 1944-ben. In: *Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez: iratok a Komárom-Esztergom megyei levéltárból.* Budapest, Magyar Auschwitz Alapítvány.

Seewann–Spannenberger, 1999

Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Anton Franz Basch, Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn 1945/46. Unter Berücksichtigung der Arbeiten von Friedrich Spiegel-Schmidt und Loránt Tilkovszky. Szerk. Gerhard Seewann, Norbert Spannenberger. München, Oldenbourg Verlag,

Tilkovszky, 1996

Tilkovszky Loránt: Vád, védelem, valóság. Basch Ferenc a népbíróság előtt. *Századok*, 6. sz. 1393–1450.

Ungváry, 2015

Ungváry Krisztián: *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Esemény, elbeszélés, utóélet.* Budapest, Osiris Kiadó.

Végső – Simkó, 2007

Végső István – Simkó Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason. Kisvárosi út a holokauszthoz.* Budapest, L'Harmattan Kiadó

Veszprém, 2019

Veszprém László: *Tényleg „semmi közük nem volt” a polgármestereknek a deportáló vonatokhoz 1944-ben?* <https://neokohn.hu/2019/12/02/tenyleg-semmi-kozuk-nem-volt-a-polgarmestereknek-a-deportalo-vonatokhoz-1944-ben/>
(Utolsó letöltés: 2020. február 17.)

Kulcsszavak

=====

recenzió, zsidóellenes intézkedések

= **Taboo-breaking Statements**

/// A BOOKREVIEW ABOUT

László Bernát Veszprémy:

Murderous offices

(*Gyilkos irodák*)

Budapest, Jaffa, 2019. 278 p.

The Hungarian holocaust is a widely researched topic, though it is far from being explored to a satisfactory level. Doing research in this field is hindered by the lack of consensus, as illustrated by the debates about the monument of the German occupation of Hungary or Miklós Horthy's responsibility. In addition, the major institutions of Hungarian academic life were not very open to the research of the history of the holocaust for a long time. László Bernát Veszprémy endeavoured to assess the manoeuvring room of the Hungarian administration system in the implementation of deportations. The analysis of the book is not an easy task as several, sometimes completely contradictory, interpretations appear in it simultaneously. It can be bravely stated that the question of the responsibility of the Hungarian political elite and society is one of the most debated and highly politicized topics of 20th century Hungarian history. Therefore, every academic statement can, nolens volens, be interpreted as a political declaration.
